

SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
VI Međunarodni naučni skup

danas

SPECIAL
EDUCATION
AND REHABILITATION
today

University of Belgrade
Faculty of Special Education and Rehabilitation
6th International Scientific Conference

*Zbornik radova
Proceeding*

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

VI međunarodni naučni skup
**SPECIJALNA EDUKACIJA I
REHABILITACIJA DANAS**

Beograd, 14–16. septembar 2012.

The Sixth International Scientific Conference

**SPECIAL EDUCATION AND
REHABILITATION TODAY**

Belgrade, September, 14–16, 2012

**Zbornik radova
Proceedings**

Beograd, 2012.
Belgrade, 2012

**SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY**

**Zbornik radova
Proceedings**

VI međunarodni naučni skup
The Sixth International Scientific Conference
Belgrade, 14–16. 9. 2012.

Izdavač / Publisher:

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation
11000 Beograd, Visokog Stevana 2
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača / for Publisher:

prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

prof. dr Mile Vuković

Urednici / Editors:

prof. dr Nenad Glumbić, doc. dr Vesna Vučinić

Zbornik radova Proceedings će biti publikovan
u elektronskom obliku CD

Tiraž / Circulation:

200

ISBN 978-86-6203-037-5

KA PROŠIRENOJ PARTICIPACIJI U VISOKOM OBRAZOVANJU U SRBIJI: SLUČAJ STUDENATA SA POSEBNIM OBRAZOVNIM POTREBAMA¹

Mirko Filipović

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Isidora Jarić

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet

Tokom poslednje decenije sistem visokog obrazovanja u Srbiji je prošao kroz relativno intenzivan proces transformacije. Jedan od pratećih fenomena ovog procesa je trend porasta procentualnog učešća mladih starosti između 20 i 24 godine u visokom obrazovanju. Primera radi 2007. godine procentualno učešće studenata unutar ove starosne kohorte unutar opšte populacije bilo je 29%, da bi u 2010. godini ono poraslo na čak 39,4%. Iako na prvi pogled, ovi relativni brojevi ukazuju na trend proširivanja mogućnosti za učešće u visokom obrazovanju za pripadnike različitih marginalizovanih grupa, empirijski podaci o strukturi aktuelne studentske populacije (podaci za školsku 2010/2011. godinu) nude dramatično drugačiju sliku. Prema podacima zvanične statistike za školsku 2010/2011. godinu visoko obrazovanje u Srbiji upisalo je samo 1197 studenata koji spadaju u kategoriju studenata sa posebnim obrazovnim potrebama (na svim nivoima visokog obrazovanja i godinama studija unutar njih), odnosno svega 0,5% od ukupne studentske populacije. U tom smislu ovaj rad pokušava da istraži i analizira aktuelno stanje i primenljivost koncepta proširene participacije u uslovima visokog obrazovanja u Srbiji kroz analizu položaja studenata sa posebnim obrazovnim potrebama u okviru aktuelnog sistema visokog obrazovanja u Srbiji. Ovaj rad pokušava da skrene pažnju na problem socio-strukturnog zatvaranja oblasti visokog obrazovanja za pripadnike različitih marginalizovanih grupa, i među njima posebno studenata sa posebnim obrazovnim potrebama. Analiza se zasniva na podacima zvanične statistike (podaci koji se prikupljaju pomoću ŠV20 obrazaca, čije popunjavanje je deo zvanične upisne procedure za svakog pojedinačnog studenta na svim nivoima studija i godinama studija), i alternativnih podataka i evidencija Udruženja studenata sa hendikepom iz Beograda, Kragujevca, Niša i Novog Sada. Ovi alternativni podaci su zanimljivi ne zato što oni nude kompletniju sliku stanja u visokom obrazovanju po ovom pitanju, već zato što otvaraju zanimljiva pitanja u vezi sa definisanjem pojma studenata sa posebnim obrazovnim potrebama.

Ključne reči: visoko obrazovanje, proširena participacija, studenti sa posebnim obrazovnim potrebama, Srbija

UVOD

Tokom poslednje decenije sistem visokog obrazovanja u Srbiji je prošao kroz relativno intenzivan proces transformacije. Jedan od pratećih fenomena ovog procesa je trend značajnog porasta broja studenata uključenih u sistem visokog obrazovanja. Ovaj rad pokušava da istraži i analizira aktuelno stanje i primenljivost koncepta *proširene participacije* u uslovima visokog obrazovanja u Srbiji kroz analizu položaja studenata sa posebnim obrazovnim potrebama u okviru aktuelnog sistema visokog obrazovanja u Srbiji. Analiza pokušava da skrene pažnju na problem socio-strukturnog za-

¹ Ovaj rad je nastao u okviru projekta „Unapređenje kvaliteta i dostupnosti obrazovanja u procesima modernizacije Srbije” (ev. br. 47008) čiju realizaciju finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

tvaranja oblasti visokog obrazovanja za pripadnike različitih marginalizovanih grupa, i među njima posebno studenata sa posebnim obrazovnim potrebama. Analiza koju ćemo predočiti se zasniva na podacima zvanične statistike (podaci koji se prikupljaju pomoću ŠV20 obrazaca, čije popunjavanje je deo zvanične upisne procedure za svakog pojedinačnog studenta na svim nivoima studija i godinama studija, na svih privatnim i državnim univerzitetima na teritoriji Srbije), i alternativnih podataka i evidencija Udruženja studenata sa hendikepom iz Beograda, Kragujevca, Niša i Novog Sada.

Srbija je pristupila bolonjskom procesu reforme visokog obrazovanja 2003. godine. Ovaj strateški iskorak pratilo je i usvajanje novog *Zakona o visokom obrazovanju* 2005. godine, čime je uspostavljen i realni zakonski okvir unutar koga je reforma mogla biti sprovedena. Jedna od najznačajnijih promena u odnosu na koncept prebolonjskog univerziteta je značajno povećanje broja studenta, kao i povećanje obuhvata referentne starosne kohorte visokim obrazovanjem. Primera radi 2007. godine procentualno učešće studenata unutar ove starosne kohorte unutar opšte populacije bilo je 29%, da bi u 2010. godini ono poraslo na čak 39,4%. (videti Tabelu 1).

Tabela 1 - Studenti osnovnih (akademskih i strukovnih) studija u odnosu na broj stanovnika Srbije starih 20-24 godine između 2007. i 2010. godine

	2007	2008	2009	2010
Opšta populacija mladih starosti između 20-24 godine	500542	492718	480717	467866
studenti	145493	161038	174777	184237
Procentat studenata od 100% opšte populacije starosti 20-24 godine	29%	32,7%	36,4%	39,4%

Izvor podataka: Republički zavod za statistiku

Ipak, ključno pitanje koje se nameće je da li je procentualno povećanje obuhvata generacije mladih visokim obrazovanjem povezano sa implementacijom koncepta proširene participacije u visokom obrazovanju.

ŠTA JE PROŠIRENA PARTICIPACIJA?

Proširena participacija predstavlja proces približavanja strukture studenata na svakom nivou studija strukturi opšte populacije u odnosu na različita relevantna obeležja: rod, rasa, klasa, posebne potrebe, starost... Ako raste učešće svih grupa uz održavanje razmaka između njih onda ne možemo govoriti o proširenoj participaciji².

U literaturi uglavnom nailazimo na tri perspektive iz kojih teoretičari obrazovanja pristupaju pojmu proširene participacije:

1. *Akademska perspektiva* podrazumeva privlačenje darovitih i talentovanih mladih ljudi iz socijalno podzastupljenih grupa unutar nereformisanog sistema visokog obrazovanja. Ovaj pristup insistira na podizanju aspiracija, jačanju motivacije i informisanosti o visokom obrazovanju u ovim grupama. On manje ili više eksplicitno teži da objasni različitost stopa pristupa na osnovu stavova različitih grupa (Ball, 1990). Taj model podrazumeva „deficitarni model“ potencijalnog studenta (Griffin, 1993) i jako podseća na „okrivljavanje žrtve“ (Tight, 1998). On optužuje pojedinca, porodicu, vrednosti društvene grupe. Kurikulum se ne vidi kao problematičan i o potrebi promene kurikuluma i institucionalne strukture visokog obrazovanja se ne govori, niti se vidi da postoji potreba za tim (Quinn, 2003). Taj pristup se može još označiti i kao „cream skimming“ ili „écrémage“ (Taylor, 2000). Dakle, radi se o iskorenjivanju dobrih đaka (koji predstavljaju „anomaliju“ svoje društvene sredine) iz deprivilegovanih društvenih grupa i nji-

² Na primer, translacija strukture na gore, pri čemu je za neke društvene grupe visoko obrazovanje postalo norma, a u drugim grupama je još uvek retkost, iako se povećao broj onih koji uspevaju da završe visoko obrazovanje.

hovom izmeštanju u elitne visoke škole. Ovaj akademski diskurs ignoriše kompleksnost i brojnost prepreka za ljude koji pripadaju socijalno deprivilegovanim grupama.

2. *Utilitaristički pristup* prevashodno se fokusira na odnos visokoškolskih institucija i privrede, insistirajući na tome da razvoj visokoškolskog sektora treba da što više bude usklađen (responsivan) sa razvojem privrede. Unutar ovog pristupa reforma kurikuluma se čini suštinskom stvari i preduslovom za usklađivanje sa privredom, a pojmovi zapošljivosti i veštine učenja dobijaju značajno mesto unutar ovog diskursa. Podrazumeva se da su kurikulumi vokaciono orijentisani. Kod mnogih visokoškolskih institucija koje teže da prošire pristup vidi se upravo tendencija ka ovoj utilitarističkoj perspektivi, naročito kod novih univerziteta (Bargh, 1994; Scott and Smith, 1995), i u manjoj meri kod starih, ali slabije kotiranih univerziteta. Za ovu perspektivu je karakteristična i preokupacija stopama prolaznosti i stopama napuštanja studija.
3. *Transformacionistički (libertersko-utopistički) pristup*. Ovaj pristup se ne zasniva na deficitarnom modelu potencijalnih studenata u smislu odsustva aspiracija, obaveštenosti ili akademskih sposobnosti. On zahteva ozbiljnu i dalekosežnu strukturnu promenu koja treba da dođe od podzastupljenih grupa (Jones, 2002; Taylor, 2000). Taj pristup se bavi stvaranjem institucionalne kulture koja ne zahteva od studenata da se promene pre nego što započnu studije, on percipira diverzitet budućih studenata kao odlučnu snagu (Thomas, 2002). Sve institucionalne aktivnosti treba da budu prožete valorizacijom i učenjem tih razlika i diverziteta. Od institucija se zahteva da revidiraju svoje procese proizvodnje i transfera znanja i svoje interne strukture moći i odlučivanja (Thomas & Jones, 2000). On traži da se kurikulumi koncipiraju delom kao odgovor na uticaj nove kohorte studenata – da ohrabruju kritičko razmišljanje, da prioritet daju znanju koje je vredno i relevantno za podzastupljene grupe (Freire, 1972), za lični život tih ljudi i povezano je sa personalnim, društvenim i političkim promenama. Ovakvo učenje bi obuzelo maštu, ohrabrilo emocionalno uključivanje i obezbedilo zadovoljavanje neispunjenih želja, a biće najviše podržano kada se pokažu rezultati u vidu lične, društvene i političke promene (Thompson, 2001: 38).

Imajući sve ovo u vidu, prezentovane relativne brojke iz Tabele 1 neophodno je sagledati u odnosu na učešće pripadnika različitih društvenih grupa u visokom obrazovanju poput, na primer, studenata sa posebnim obrazovnim potrebama. Jer, iako na prvi pogled, ovi relativni brojevi ukazuju na trend proširivanja mogućnosti za učešće u visokom obrazovanju za pripadnike različitih marginalizovanih grupa, empirijski podaci o strukturi aktuelne studentske populacije (podaci za školsku 2010/2011. godinu) nude dramatično drugačiju sliku. Prema podacima zvanične statistike za školsku 2010/2011. godinu visoko obrazovanje u Srbiji upisalo je samo 1197 studenata koji spadaju u kategoriju studenata sa posebnim obrazovnim potrebama (na svim nivoima visokog obrazovanja i godinama studija unutar njih), odnosno svega 0,5% od ukupne studentske populacije³ (videti Tabele 2 i 3).

Tabela 2 – Distribucija studenata u odnosu na to da li imaju određenih poteškoća ili ne prema statističkim podacima koji se prikupljaju uz pomoć ŠV20 obrazaca za školsku 2010/2011. godinu

Poteškoća	Broj studenata	Procenat
Nema	227422	99,5
Ima	1197	0,5

3 Podatke na osnovu kojih je napisan ovaj izveštaju dali su sami studenti pri popunjavanju obrasca ŠV20. Registrovani su samo oni studenti koji su sami izjavili da imaju neku od navedenih poteškoća ili neki od navedenih zdravstvenih problema.

Tabela 3 – Distribucija studenata prema vrsti poteškoća prema statističkim podacima koji se prikupljaju uz pomoć ŠV20 obrazaca za školsku 2010/2011. godinu

1 Korisnik kolica	10	
2 Otežano kretanje	84	
3 Delimično oštećenje vida	473	0,2
4 Potpuno oštećenje vida	21	
5 Delimično oštećenje sluha	77	
6 Potpuno oštećenje sluha	13	
7 Hronična oboljenja	449	0,2
8 Teškoće u govoru	36	
9 Teškoće u učenju	34	
Σ	1197	

Kao što se iz priloženih podataka može videti studenti sa posebnim obrazovnim potrebama su unutar studentske populacije značajno podzastupljeni (sa 0,5%) u odnosu na učešće osoba sa posebnim potrebama u opštoj populaciji. Iako broj mladih iz ove osetljive društvene grupe nije lako proceniti, posebno kada se radi o lakšim ili prelaznim stanjima, zbog nepostojanja adekvatnih procedura u ažuriranju i sistematiskom prikupljanju podataka kako bi se uspostavila neka vrsta zvaničnog registra osoba sa posebnim potrebama, većina istraživača u svetu i kod nas, slaže se da je broj osoba kojima je potrebna trajnija pomoć zbog nekog ireverzibilnog oštećenja unutar opšte populacije 7%-10% (Ministarstvo prosvete i sporta, 2004). Dakle učešće osoba sa posebnim obrazovnim potrebama u visokom obrazovanju u Srbiji je 14 do 20 puta manje od njihovog učešća u opštoj populaciji u zavisnosti koju od procena njihovog prisustva u opštoj populaciji prihvatimo.

Drugi problem koji se nameće kao očigledan je štura klasifikacija poteškoća koja proishodi iz formulacije pitanja unutar ŠV20 obrasca koja nije menjana u više decenija dugom vremenskom periodu. U tom smislu zapitali smo se da li možda neke nevladine organizacije koje se bave problemima studenata sa posebnim obrazovnim potrebama imaju informativnije podatke. U Tabeli 4 prikazani su podaci udruženja studenata sa hendikepom iz Beograda, Kragujevca, Niša i Novog Sada.

Tabela 4 – Distribucija studenata sa hendikepom na četiri državna univerziteta u Beogradu, Novom Sadu, Nišu i Kragujevcu

	Univerzitet				Ukupno
	Beograd	Novi Sad	Niš	Kragujevac	
Koristi kolica	31	18	0	0	49
Otežano se kreće	16	12	13	2	43
Oštećenje sluha	10	3	1	0	14
Oštećenje vida – potpuno	6	10	1	2	45
Oštećenje vida – delimično	26				
Teškoće u učenju	0	-	2	0	2
Hronična oboljenja	26	-	1	0	25
Nedostatak jednog ekstremiteta	4	-	2	0	
Otežano pokretanje ruke	2	-	-	4	

Izvor: Udruženja studenata sa hendikepom iz Beograda, Kragujevca, Niša i Novog Sada.

U beogradskom Udruženju studenata sa hendikepom registrovani su i studenti sa ovim teškoćama: depresija (1), nedostatak bubrega (1), deformitet kičme i (1) osoba niskog rasta (4).

Ovi alternativni podaci su zanimljivi, ne zato što oni nude kompletniju sliku stanja u visokom obrazovanju po ovom pitanju, već zato što otvaraju zanimljiva pitanja u vezi sa definisanjem pojma studenata sa posebnim obrazovnim potrebama.

ZAKLJUČAK

Uprkos gotovo spektakularnom porastu broja studenata u Srbiji tokom poslednje decenije, studenati sa posebnim obrazovnim potrebama ostaju i dalje značajno podzastupljena grupa unutar studentske populacije. Oni predstavljaju samo 0,5% ukupne studentske populacije, što znači da je njihovo učešće 14 do 20 puta manje (u zavisnosti od različitih zvaničnih procena) od udela u opštoj populaciji. Ova činjenica sprečava da se govori o implementaciji koncepta proširene participacije u visokom obrazovanju u Srbiji. Detaljnija analiza učešća studenata sa posebnim obrazovnim potrebama u douniverzitetском obrazovanju (osnovnoškolskom i srednješkolskom), omogućila bi da se preciznije odredi snaga procesa socio-kulturnog zatvaranja sektora visokog obrazovanja, kao i da se formulišu obrazovne politike koje bi značajno uticale na promovisanje politike proširene participacije. Na ovaj način bi, verujemo, jedino bilo moguće značajnije uticati na poboljšanje opšteg društvenog položaja ove socijalno ranjive društvene grupe.

LITERATURA

1. Ball, C. (1990). *Politics and policy making in education*, London, Routledge.
2. Bargh, C., Scott, P. & Smith, D. (1994). *Access and consolidation: the impact of reduced student intakes on opportunities for non-standard applicants*, University of Leeds Centre for Policy Studies in Education, Leeds, UK.
3. Burke, P. J. & McManus, J. (2009). *Art for a few: Exclusion and misrecognition in art and design higher education admissions*, National Arts Learning Network (NALN).
4. Croziera, G., Reay, D., Clayton, J., Colliander, L. & Grinstead, J. (2008). „Different strokes for different folks: diverse students in diverse institutions – experiences of higher education”, *Research Papers in Education*, 23 (2), 167–177.
5. Freire, P. (1972). *Pedagogy of the oppressed*, Penguin, Harmondsworth, UK.
6. Griffin, C. (1993). *Representations of youth: the study of youth and Adolescence in Britain and America*, Polity Press, Cambridge, UK.
7. Hockings, C., Cooke, S. & Bowl, M. (2007). „Academic engagement” within a widening participation context a 3D analysis, *Teaching in Higher Education*, 12 (5-6), 721–733.
8. Jones, R. & Thomas, L. (2005). The 2003 UK government higher education white paper: a critical assessment of its implications for the access and widening participation agenda, *Journal of Education Policy*, 20 (5), 615–630.
9. Jones, R. (2002). Restrictive practices: critical reflections on collaboration, *Research in Post-Compulsory Education*, 7 (2), 165–176.
10. Ministarstvo prosvete i sporta (2004). *Razvoj obrazovanja u Republici Srbiji (2001–2004): Izveštaj za 47. zasedanje međunarodne konferencije o obrazovanju*, UNESCO-BIE, Ženeva.
11. Quinn, J. (2003). *Powerful Subjects*, Trentham Books, Stoke on Trent.
12. Scott, P. & Smith, D. (1995). *Access and consolidation. The impact of steady state on opportunities for non-standard applicants to universities and colleges: a second report*, University of Leeds Centre for Policy Studies in Education, Leeds, UK.
13. Taylor, R. (2000). Continuing education practice, lifelong learning and the construction of an accessible higher education in the United Kingdom, *Journal of Widening Participation and Lifelong Learning*, 2-3, 14–22.
14. Thomas, E. (2002). Student retention in higher education: the role of institutional habitus, *Journal of Education Policy*, 17 (4), 423–432.
15. Thompson, J. (2001). *Re-rooting lifelong learning*, National Institute for Adult and Continuing Education, Leicester, UK.
16. Tight, M. (1998). Education, education, education! The vision of lifelong learning in the Kennedy, Dearing and Fryer Reports”, *Oxford Review of Education*, 24 (4), 473–485.

TOWARD WIDENING PARTICIPATION IN HIGHER EDUCATION IN SERBIA: CASE OF STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Mirko Filipović

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

Isidora Jarić

University of Belgrade – Faculty of Philosophy

During the last decade higher education system in Serbia has undergone relatively intense process of transformation. One of the phenomena accompanying this process is the increasing trend of percentage share in higher education of the specific age cohort (20-24 years). For example in 2007 the share of student population in general population age cohort 20-24 years were 29% and in 2010 39.4%. Although at first glance these relative numbers indicate the trend of expanding opportunities for participation in university education for the members of diverse marginalized groups, the empirical data related to the structure of current student population (data for school year 2010/2011) offered a dramatically different picture. According to official statistical data in school year 2010/2011 higher education in Serbia enrolled only 1197 students (at all levels of higher education) or only 0.5% of student population. In that sense the presented analysis will explore and challenge the concept of widening participation in HE through the analysis of the position of students with special educational needs within higher education system in Serbia, trying to draw attention to the problem of socio-structural inaccessibility of higher education to members of diverse marginalized groups, especially students with special educational needs. The analysis was based on the data provided by official statistics (the data collected using the SV 20 questionnaire. SV20 questionnaire is the instrument that each student needs to fill in as a part of official procedure of enrollment of each academic year in higher education institutions and at all three levels of studies), and alternative data and records of the Association of Students with Disabilities in Belgrade, Kragujevac, Nis and Novi Sad. These alternative data are interesting not because they are offering a more complete picture of the situation in higher education in this matter, but because they open up interesting questions related to defining who the students with special educational needs are.

Key words: *higher education, widening participation, students with special educational needs, Serbia*